

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ НА СТОРІНКАХ “ЗОРИ ГАЛИЦЬКОЇ”

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.
УДК 94 (477.87+477. 83/86) + 07 «18/19»

Світлик Н. М. Історія Закарпаття на сторінках “Зорі Галицької”; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

Анотація. У статті охарактеризовано основні проблеми історії Закарпаття на сторінках першої галицької україномовної газети - “Зоря Галицька”. Опрацьовано матеріали публіцистики регіональних вчених на шпальтах вказаного видання, вказано на їх роль для культурного зближення обох Карпат.

Ключові слова: “Зоря Галицька”, публіцистика, періодика, преса.

Періодика – це дзеркало суспільства, показник його культурного та соціально-економічного рівня, його громадської зрілості. А для дослідника – це цінне джерело, що не втрачає своєї наукової вартості. Зазначений період в історії Галичини і Закарпаття – середина XIX століття – дуже специфічний. В той час на цій території, та й на всій Україні, діяли різноманітні й часто навіть різнобічні процеси щодо національного усвідомлення народу. Прикордонний статус Галичини й Закарпаття мав величезний вплив на самоідентифікацію населення, усвідомлення себе частиною того чи іншого народу. Протиборство різних течій не сприяло, а дуже часто й заважало культурному розвитку. «Весна народів» 1848-1849 років дала поштовх до культурного піднесення. Саме тоді, спершу в Галичині, а згодом і на Закарпатті, зароджується перша періодична література, що стала репрезентувати погляди представників тих чи інших течій. Одні чітко дотримувались москвофільських позицій, інші українофільських, австрофільських чи мадярофільських. Та, не зважаючи на таку різношерстість, зародження періодичної літератури справило величезний вплив на розвиток культури і науки. Саме газети і журнали на той час стали основним полем для досліджень різного типу.

Особливо великою була роль періодичних видань у встановленні культурних взаємин між Закарпаттям і Галичиною. Сторінки преси були тим полем, де розміщувались численні дослідження галицьких вчених про Закарпаття і де вміщувались також праці і розвідки закарпатських діячів. Періодика була довгий час найчисленнішою серед літератури, обмін якою проводився по обидва боки Карпат [20]. На Закарпатті галицька преса знаходила багато дописувачів і великий її обсяг розповсюджувався саме тут. Закарпатська періодика також, хоч і в меншій мірі, виписувалась в Галичині. На сторінках періодичної літератури галицькі і закарпатські вчені публікували свої дослідження, дискутували з приводу національного і культурного розвитку, проблем мови і літератури. Можна сміливо стверджувати, що періодичні видання були саме тим елементом, який тісно зв'язував між собою українські землі, розділені географічно і політично Карпатами.

Історія заснування та розвитку періодичної літератури Галичини та Закарпаття має певну історіографічну базу. Однак цих досліджень на жаль надзвичайно мало і вони не дають повної харак-

теристики проблеми. Ще наприкінці XIX століття галицький вчений Іван Левицький зробив спробу узагальнити відомості про те, що видається і публікується на українських землях Австро-Угорської імперії. Результатом його роботи стала обширна монографія “Галицько-руська бібліографія XIX-го століття зь узглядненієм изданий появившихся в Угорщині и Буковині (1801–1860)” [11]. Дане енциклопедичне видання надзвичайно важливе, оскільки містить оглядову інформацію про всі тогочасні видання.

Періодична література XIX століття більш успішно почала досліджуватись в другій половині XX століття. Особливо це стосується закарпатської періодики, яка стало предметом дослідження для науковців Ужгородського національного університету. Ще в радянський час опублікували свої наукові розвідки такі відомі вчені як: П.Лінтур,[12, 13] П.Лісовий. [14] В наш час проблемам вивчення періодики Закарпаття та Галичини присвячують свою наукову роботу такі ужгородські професори як: Д.Данилюк [2], О.Мазурок [15], С.Федака [19]. Їх роботи містять цінні джерельні дані та загальну інформацію з історії розвитку окремих періодичних видань.

Найновішими ґрунтовними виданнями, з яких можна почерпнути інформацію про найбільш відомі періодичні видання XIX століття є монографії М. Романюка “Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т.” [17] та А.Животко “Історія української преси ” [9].

Однак вся ця різноманітна історіографічна література подає лише загальну інформацію про історію розвитку того чи іншого видання, майже не зачіпаючи змістовий аспект. Метою ж цього дослідження є звернення до змісту періодики другої половини XIX століття, а саме, дослідження на сторінках галицьких видань публіцистики закарпатських вчених. На даний час ця проблема є майже не розробленою. Виняток хіба що становить публіцистика О. Духновича, окремі елементи якої вже доволі вивчені.

У цій статті автор зверне увагу на найперше вагоме періодичне видання середини XIX століття в Галичині – “Зоря Галицька”. Перший номер цієї газети вийшов 15 травня 1848 року під офіційною назвою “Зоря Галицька. Письмо повременное для справ народных, политических и церковных, сло-

весности и господарства сельського, галицко-угорського и буковинско-руського народа”. “Зоря Галицка” — перший національний український часопис українською народною мовою в Галичині та Україні. Перше число вийшло накладом 4000 примірників. Тут же в газеті надруковано відозву до українського народу “Одозва до руского народу”, яка виразно проголосила єдність з усім українським народом і відрубність від польського народу: “Ми русини галицкіи належимо до великого руского народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю галицку замешкує”. Також наголошували на завданні дбати про майбутнє народу: “...заховати віру и поставити на ровни обрядокъ наш й права церкви и священниковъ нашихъ. Розвивати і вносити народность нашу во всіхъ єи частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, запровадженнямъ єго въ школахъ низшихъ й вижшихъ, выдаваньемъ писъмъ часовыхъ, ... розширеньемъ добрыхъ й оужиточныхъ книжокъ въ языцѣ рускомъ, впровадити и на ровни поставити языкъ нашъ зъ инними въ оурядахъ публічнихъ ... права наши од всякої напасти и оскорбленя стале й сильне хоронити”.

Першим редактором видання (1848-1850) був Антін Павецький — один із засновників і активний член Головної Руської Ради. Для поширення часопису Головна Руська Рада зверталася до окружних рад, які зверталися до духівництва, щоб священники закликали народ передплачувати газету. За 10 років існування газета декілька разів змінювала спрямування і характер. Українсько-народною за духом і мовою “Зоря Галицка” була у 1848-1850 роках, коли її редагував Антоній Павецький, та з 1854 року, коли редактором став Микола Савчинський. У липні 1850 року (з 63 числа 1850 року) А.Павенцький передав “Зорю Галицьку” у власність Ставропігійському інституту.

До 1852 року часопис містив численні матеріали про діяльність Головної Руської Ради (“О деланю Головної Ради Руской во Львове...”, “З Гол. Рады Руской”, “Засіданье Рады Руской Головної”), публікував її статут, відозви, “прошення” до сейму й міністерств, друкував статті про суспільно-політичні та народомовні питання, як-от: “О становиску русиновъ Галицкихъ и розвиваню ихъ жита народного” (1848.— Ч. 2, 4), “Вопрос поділу Галиції” (1850.— Ч. 48, 49), “Як тепер стоить справа наша Галицко-руска?” (1849.— Ч. 7-10). 1852 рік був останнім, коли часопис проявляв задекларовану під час заснування політичну активність. З 1853 року він перетворився на літературний часопис.

З другої половини 1851 року та в 1852-1854 роках за редакторства І. Гошалева, Б. Дідицького та С. Шеховича “Зоря Галицка” мала московське спрямування й уже на початку 1852 року отримала урядове попередження, аби “не вживати московських слів під загрозою заборони”. Якщо, коли редактором був Богдан Дідицький (1853-1854), часопис ще друкував твори українських письменників і в дечому ще проявляв народне спрямування, то з приходом на посаду редактора Северина Ше-

ховича 1854 року на сторінки “Зорі” прийшло “язичіє”, та мовна хаотичність і негативне ставлення до всього народно-українського.

У листопаді 1854 Ставропігія через непрофесіоналізм Шеховича та тиск австрійського уряду, який вбачав у газеті симпатії до панрусизму, призначила редактором Миколу Савчинського. З першого ж номеру (число 48 за 1854 рік) нова редакція повертається до народної мови, але частина авторів часопису (Іван Гушалевиц, Яків Головацький, Михайло Малиновський) все ж була противниками цієї мови. Пізніше Іван Франко писав про цю зміну політики видання так: “се не була така переміна, що зі старої хати виметено відразу старе сміте і зроблено зовсім нову обстанову”.

На початку 1856 року на сторінки “Зорі Галицкої” повернулася мовна “мішанина”, що відлякувала передплатників. 1856 року видання мало 191 передплатника, а наступного року їх кількість сягнула ледве 100. 9 квітня 1857 року, на 13 числі, “Зоря Галицка” припинила існування.

Незважаючи на певні мовні суперечки, часопис згуртував навколо себе визначних представників літературно-наукового та політичного світу на українських землях Австрійської імперії, які дописували до видання: Яків Головацький, Іван Гушалевиц, Богдан Дідицький, Євген Згарський, Стефан Качала, Ксенофонт Климкович, Михайло Коссака, Платон Костецький, Йосип Левицький, Йосип Лозинський, Михайло Малиновський, Антін Могильницький, Рудольф Мох, Іван Наумович, Іван Озаркевич, Антоній Петрушевич, Микола Савчинський, Лев Трещаківський, Микола Устиянович, Володимир Шашкевич, Григорій Яхимович та інші.

“Зоря Галицка” впродовж десяти років була провідним часописом для українців Австрійської імперії, сприяла становленню української мови та культури й стала поштовхом для розвитку преси на Галичині, Буковині та Закарпатті. “Зоря Галицка” складалася з декількох частин: офіційної, де містилася інформація про державні справи; і неофіційної, де вміщувалися дописи з усіх провінцій Австрійської імперії, в тому числі і з Закарпаття. На сторінках “Зорі Галицкої” знаходимо численні згадки і розвідки про події на Закарпатті. З цим виданням також досить плідно співпрацювали закарпатські вчені, особливо О.Духнович, що мало не в кожному номері газети вміщував свої замітки. Не відомо в якій кількості “Зоря Галицка” виписувалась на Закарпатті, але про факт її поширення в краї ми знаходимо відомості з листів закарпатських вчених. Місце, яке в даному виданні займали проблеми пов’язані із Закарпаттям, було досить вагомим. Головною причиною цього було загальне національне піднесення тих часів, викликане закликами до об’єднання всіх русинських земель в єдину адміністративну одиницю. Саме тому на сторінках “Зорі Галицкої” розміщувалися численні повідомлення про революційні події на Закарпатті, утиски населення з боку угорської влади, заклики до об’єднання галицьких і закарпатських русинів тощо.

Так, в числі 98 за 29 листопада 1849 року розміщені досить обширні повідомлення про революційні події на Закарпатті. Перше присвячене діяльності А.Добрянського і його впливові на розвиток краю, а друге сповіщає про Ужгородську гімназію і її розвиток. Дані повідомлення ознайомлювали галицького читача із закарпатською проблематикою, сприяли активізації взаємних досліджень. В числах 90-91 того ж року розміщена досить велика стаття під назвою “Памятник Русиновъ Угорских” надрукована від імені редакції. В даній статті чітко показується культурна і національна єдність галицьких і закарпатських русинів, аналізується стан закарпатців в Угорщині, – “... обитають Русини Оугорскіи въ числі около 800,000 душъ въ северновосточной, неврожайной части Оугорщини...” [16, с. 4].

Велика увага видання була звернена на післяреволюційні події в краї та політичну ситуацію, що склалася. Так, наприклад, в числі 86, 1849 року на першій сторінці газети міститься повідомлення про депутацію до цисаря з боку закарпатських русинів під керівництвом А.Добрянського, які вимагали збільшення прав русинів в краї. Тут же про закарпатських русинів сказано так: “... народъ тотъ е ще въ своій природной девичой силе, не скажений, незаражений западными пороками сеговременными, простий но богобойный, щирый, верный Богу, цисареву и своимъ обичаямъ” [8, с. 513].

Багато коротких повідомлень на сторінках “Зорі Галицької” стосуються культурного становища закарпатців, розвитку освіти і науки. Так, наприклад, в числі 1 за 1854 рік в рубриці “Известія науки” знаходимо цікаву інформацію про Ужгородську гімназію і її роль для підвищення освіченості русинів. В даному повідомленні, поряд з загальним аналізом гімназії, йдеться про предмети, які тут вивчають, кількість учнів, поділ їх за національністю і т. і. “Въ Ужгородской гімназії есть сего года 316 учениковъ, межъ ними 123 русиновъ” [10, с. 12]. Данім повідомленням редакція звертає увагу на поширення мадяризації в краї.

Найактивнішим дописувачем до газети із Закарпаття був Олександр Духнович. Його статті вміщувались в “Зорі Галицькій” під заголовками: “Кореспонденція з Пряшева”, “Допись з Пряшева”, “Изь Пряшева” і т.д.

Публіцистика О.Духновича досить велика, хоча в дечому і одностороння. Переглядаючи тодішні галицькі часописи зустрічаємося з його іменем нерідко. Найраніше дописи закарпатського вченого знаходимо у “Вестнике”, мова про який піде далі. Не менш плідною була співпраця О.Духновича з “Зорею Галицькою”. Особливо активно він писав до газети в 50-ті роки, коли між “Зорею” і “Вестником” розпочалися мовні суперечки. Під своїми статтями О.Духнович підписувався А.Д.Д. або псевдонімом Архимандритъ Спизжскій, а деякі його статті з’явилися навіть анонімно. Усі дописи О.Духновича можна звести до двох категорій. Одні стосуються просвітнього руху в Угорській Русі, в них Олександр Васильович подає відомості

про появу просвітніх книжечок на Угорській Русі, обговорює значення освіти для народу. Інші його дописи своїм об’ємом набагато ширші, тому що стосуються і Галичини. В них вчений обговорює питання літературної мови.

Першу статтю О.Духновича до “Зорі Галицької” знаходимо в 31 номері газети за 1849 рік під назвою “Состоянье Русиновъ въ Угорщине”. В даній статті автор аналізує становище русинів, їх культурний розвиток, називає закарпатців, – “... до всего способныхъ, пакъ дуже оученыхъ...”, но тія при розложеномъ способе присиловани были або закопати таланта свои, або змадяршитись, або на чужини перейти...” [5, с. 182]. Тут же О.Духнович закликає до об’єднання галицьких і закарпатських русинів. Він пише: “А однакжъ не знаеть конституція о 700.000 русинахъ оугорскихъ! Народ сей чесный, котрий союзомъ съ братьями своими в Галичині дуже желаетъ, через конституцію впав опять до ярма азиатскихъ вороговъ своїхъ...” [5, с. 182]. Галичан вчений називає: “Братья Русины”.

Важливими, з огляду на поширення у ХІХ столітті в краї москвофільства та модного сьогодні так званого “політичного русинізму”, є публікації О.Духновича з приводу мови та літератури. Суперечки навколо літературної мови між регіональною інтелігенцією мали місце в досліджуваній нами період. Їх не вирішеність та надання їм політичного забарвлення були головною перепоною на шляху зближення двох українських регіонів. На сторінках “Зорі Галицької” не одноразово порушувалась ця проблема. Пише про неї і О.Духнович. Зокрема, він наголошує на необхідності мовного єднання чи часткової уніфікації, оскільки: “... токмо симъ способомъ одно быти можемъ тело и одна душа...” [3, с. 368].

Однак О.Духнович трохи лукавить пишучи, що: “... ихъ сочинения, (тобто галицькі – Н.С.), не совсемъ вразумительны для нашихъ, бо якъ известно, различается подкарпатское наречие отъ галицкого, къ тому же по польски редко кто у насъ говорити знаеть... Мы стараемся съискати некую-то среднюю меру въ рускомъ слозе, и пишемъ обыкновенно такъ, чтобы насъ и Галичане сразу миили: пусть делаютъ и Братия Галичане для насъ таково уступление...” [3, с. 368].

Ось такі мовні суперечки мали місце майже в кожному номері видання, ще більше загострюючи ситуацію навколо можливого культурного і політичного єднання двох регіонів. Як показала історія ці мовні перепиті не тільки не сприяли культурній комунікації, а й дуже часто зводили її нанівець. Дана ситуація вигідною була тільки для влади, яка використала мовний розкол у власних інтересах, посилюючи мадяризаційні заходи в краї.

Та вже сам факт, що закарпатська проблематика так широко обговорювалась в такому шановному виданні сприяв на користь культурного зближення. “Зоря Галицька” – стала тим осередком, який зближував інтелектуальні кола на шляху культурного і національного прогресу. Історія Закарпаття на сторінках видання посідала вагомe місце, стимулюю-

ючи тим самим більш ґрунтовні взаємні регіональні дослідження. Прикладом “Зорі Галицької” скористалися й інші наступні галицькі видання як от, наприклад “Вестник” чи “Слово”. А найбільш глибоко

історія краю висвітлювалась на сторінках видань Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. Тому всі ці важливі проблеми ще потребують свого глибокого дослідження.

Література

1. Габор В. Українські часописи Ужгорода. (1867-1944 pp.) / В.Габор. Львів, 2003. – 563 с.
2. Данилюк Д. Проблеми історії Закарпаття на сторінках західноукраїнської періодики ХІХ ст. / Дмитро Данилюк // Тези доповідей республіканської наукової конференції до 50-річчя воз’зеднання Північної Буковини, Хотинського, Акерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії з УРСР. – Чернівці, 1990. – С. 131 – 132.
3. Духнович О. Допись изъ Пряшева / О.Духнович // Зоря Галицка. – 1853. – Ч. 32. – С. 368.
4. Духнович О. О словесномъ Русиновъ совокуплении / О.Духнович // Вестникъ. – 1850. – Ч. 29. – С. 115.
5. Духнович О. Состоянье Русиновъ въ Угорщине / О.Духнович // Зоря Галицка. – 1849. – Ч. 31. – С.182.
6. Звернення від редакції «Слова» // Слово. – 1874. – Ч. 21. – С. 1.
7. Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 1. – С. 2-3.
8. Зоря Галицка. – 1849. – Ч. 86. – С. 513.
9. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик / А.Животко. – К.: Наша культура і наука, 1999.
10. Известія науковия // Зоря Галицка. – 1854. – Ч. 1. – С. 12.
11. Левицький І. Галицко-русская библиография ХІХ-го столітія съ узглядненіемъ изданій появившихся въ Угорщині и Буковині (1801-1860) / І.Левицький. – Т. 1. Хронологическій список публикацій (1801-1860). – Львов : издание автора, 1888. – 166 с.
12. Лінтур П. Закарпатський журнал “Листок” (1885-1903) // Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія філологічна / П.Лінтур. – Ужгород, 1963.
13. Лінтур П. Сатирична газета “Сова”. Доповіді та повідомлення УжДУ. Серія філологічна / П.Лінтур. – Ужгород, 1960.
14. Лісовий П. Журналістика Закарпаття 50-70-х років ХІХ ст. і її зв’язки з іншими українськими землями та Росією (конспект лекцій) / П.Лісовий. – Ужгород, 1969. – 50 с.
15. Мазурок О. Журнал Є.А.Фенцика “Листок” (1885-1903) як історичне джерело / Олег Мазурок // Актуальні питання історії Закарпаття. – Ужгород, 1992. – С. 53 – 57.
16. Пам’ятник русиновъ Угорскихъ // Зоря Галицка. – 1849. – Ч. 90. – С. 4.
17. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова 1848—1939 pp.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. — Т. 1. 1848—1900 pp. / М.Романюк. — Львів: Світ, 2001. — 744 с.
18. Созанський І. Олександр Духнович (Угро-руський автор народних учебників і публіцист) / І.Созанський // Учитель. – 1908. – Ч. 9-10. – С. 134 – 147 ; Ч. 11. – С. 162 – 167 ; Ч. 12. – С. 178 – 184.
19. Федака С. Ужгородські газети минулого століття / С.Федака // Ужгород. – 1999. – № 11. – С. 11.
20. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 1164. – Листування з замовниками в Угорщині про пересялання книжок. – 20 арк.

Неля Свитлик

ИСТОРИЯ ЗАКАРПАТЯ НА СТРАНИЦАХ «ЗАРИ ГАЛИЦКОЙ»

Аннотация. В статье охарактеризованы основные проблемы истории Закарпатья на страницах первой галицкой украиноязычной газеты - “Заря Галицка”. Проработаны материалы публицистики региональных ученых на колонках указанного издания, указано на их роль для культурного сближения с обеих сторон Карпат.

Ключевые слова: “Заря Галицка”, публицистика, периодика, пресса.

Nelja Svitlik

HISTORY OF ZAKARPATYA IS ON PAGES OF «SUNSET OF GALITSKOY»

Annotation. In the article the basic problems of history of Zakarpattya are described on the pages of the first Galychina Ukrainian-language newspaper is “Sunset of Galitska”. Materials of publicism of regional scientists are worked out on the columns of the indicated edition, it is indicated on their role for cultural rapprochement on either side of Carpathians.

Keywords: “Sunset of Galitska”, publicism, periodicals, press.

Світлик Неля Михайлівна – кандидат істор. наук, старший викладач кафедри історії України УжНУ.